

A könyv legújserűbb részei vitathatatlanul a *csoportdinamika paramétereiről* írott fejezetek. Figyelemre méltóak azonban a csoportos tevékenység eredményességéért való egyéni felelősségvállalásról, a partnerválasztás motivációjáról és a személyiség és környezete közötti referenciás kapcsolatokról szóló megállapítások is.

A stratometrikus koncepció és a szociálpszichológiai kutatás c. harmadik rész a *stratometrikus koncepció és a csoporteffektivitás* problémáival foglalkozik. Rámutat, hogy az új elv módot ad a csoporteffektivitás pszichológiájával kapcsolatos bonyolult gyakorlati problémák új megközelítésére és megjelöli az idevonatkozó tudományos kutatás továbbhaladásának útját. Bemutatja a kezdeti szakaszt (XIX. sz. vége – XX. sz. 30-as évei), amikor azt vizsgálták, hogy az individuális vagy a csoportos tevékenységnek nagyobb-e az effektivitása. Részletesen leírja a szociálpszichológiai kutatások második szakaszát, melyet a csoporteffektivitás változóinak árnyaltabb differenciálása jellemzett. (A XX. sz. 40-es éveinek végétől már beszéltek független, közbeeső függő változókról. Ugyanakkor azonban figyelmen kívül maradtak a csoport szociálpszichológiai jellemzői.)

„A közösségeléktan elmélete” a csoporteffektivitás változóinak differenciálását a stratometrikus koncepció szerint értelmezi: 1. az összes többi fenomén szociálpszichológiai alapját magukba foglaló paraméterek, 2. a második réteg paraméterei pl. kollektivistikus önrendelkezés, értékorientációs egység, stb. Az első és második réteg paraméterei együttesen alkotják a csoporteffektivitás fő szociálpszichológiai tényezőit. 3. A harmadik réteg paraméterei szorosan függenek az első két réteg fenoménjeinek fejlettségétől. A csoportok fejlettségük szerint lehetnek: diffúz és asszociációs csoportok, valamint szocialista kollektívák.

A könyv nem elégszik meg az eddigi eredményekkel, hanem további kutatásokra ösztönöz. Különösen fontosnak tartja a stratometrikus koncepciónak a pszichopedagógiára való kiterjesztését. Hangsúlyozza, hogy jelenleg az oktatás folyamán az együttes tevékenység meghatározó szerepe legfeljebb csak epizódyszerűen érvényesül. A szerzők kitérnek azokra a szovjet próbálkozásokra, melyek a stratometrikus koncepció oktató-nevelői munkában való alkalmazását célozzák. Írnak azokról az egyelőre még kísérleti, kislétszámú tanulócsoportokról, melyekben újszerű, aktív szubjektum –, szubjektum – objektum viszony kialakításával hatékonyabb nevelői és tanulói munka valósul meg.

A modern szociálpszichológiai koncepciót ismertető kiadvány újszerű, de nem a hagyományokkal való teljes szakítást hirdeti. Hangsúlyozza, hogy a szociometria módszerével nyert ismeretek csak gazdagíthatják és segíthetik az új koncepció alapján dolgozó kutató munkáját.

„A közösségeléktan elmélete” olyan nagy igénnyel készült tudományos munka, melynek nagy hasznát látja a gyakorló pedagógus és mindenfajta nevelési intézmény dolgozója is.

Petrikás Árpád, Bagi Éva

FELKAI LÁSZLÓ: EÖTVÖS JÓZSEF KÖZOKTATÁSÜGYI TEVÉKENYSÉGE

Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó. 323 oldal

Eötvös József személyisége, politikai pályája és közoktatásügyi tevékenysége több mint egy évszázaddal halála után is azonos súllyal és terjedelemmel szerepel a szakirodalomban, kap helyet az Eötvös-kutatásban mint irodalomtörténeti értékelése. Ha pedig közvetlen hatását, nemzettudatunkban kivívott helyét és „népszerűségét” vizsgáljuk, aligha kétséges, erősebb politikai szerepének történeti befogadása mint szépirodai olvasottságának foka. Természetesen aligha lehet egy emberi pályát és életművet úgy feldarabolni, hogy ne foglalkozzunk valamennyi ágával, legalábbis választott tárgyunk szempontjából. Ezt egyetlen szakírónk sem tehette meg.

Az Eötvös-kutatás és szakirodalmi méltatása bő termést hozott az elmúlt évtizedekben. Aligha mehetünk el szó nélkül *Sőtér* István két kiadást megért Eötvös-monográfiája mellett, amely nemcsak szépirodalmi munkásságának, hanem a „teljes Eötvös”-nek vonja meg mérlegét. Persze az sem véletlen, hogy az irodalomtörténetész biztosabb ítélőképessége kevésbé érvényesülhetett az eötvösi életmű más területeinek, a politikátörténet, a közoktatásügy-történet stb. viszonylag „idegen” világának megítélésében. (Más helyen foglalkoztunk már az 1848-as és az 1867-es Eötvös téves szembeállításának

sötéri koncepciójával, amelyet a második kiadásban a módosítás indokolása nélkül módosított a szerző.)

Arra sincs módunk e helyen, hogy az elmúlt esztendőök számos rész tanulmányát, tanulmánykötetét, itthon és külföldön dolgozó szerzők fontosabb munkáit megidézjük. De aligha születhetnének meg a jövőben is átfogó szintézisek, ha *Nizsalovszky Endre, Oltványi Ambrus, Fenyő István, Kőte Sándor, Szabad György*, az USA-ban *Bödy Pál és Várdy Béla* kutatásaira, iránymutató írásaira nem került volna sor. Aligha lehet kétséges, hogy az elmúlt három évtizedben – a változó politikai légkör meghatározó faktorát el nem kerülhetvén – egyre mélyülő tudományos értékkel, egyre átfogóbbat alkotva, Eötvös közoktatásügyi tevékenységét *Felkai László* kutatta legszorgalmasabban és legnagyobb sikerrel. (Ha minden fontosabb szerzőt sem volt módunkban megemlíteni, alig menthető szerénytelenség lenne a jelen sorok írója részéről a politikus, a publicista és a művelődéspolitikus Eötvösről szóló tanulmányainak megidézése, amelyet nemcsak a felsorolt szerzők, hanem éppen *Felkai László* is oly nagyvonalúan és tisztességgel tett meg.)

Mi teszi Eötvöst ma is korszerűvé, mi vonzza a kutatókat életműve vizsgálatára? Nem a szépíró, hanem eszmeisége, erkölcsi alapállása és a politikai realizmusnak a forradalmiságnál egyébként lényegesen kevésbé vonzó „idő-álló” építő szándéka. Esetleg éppen az a határozatlanságnak tűnő türelem, amivel mások nézeteit kezelte, pluralista szemlélete, amely a biztos igazságok közepette mérlegelt és fenntartotta a tévedés jogát. A feszülő válságok helyett egy olyan politikusi életmű, ami az egyetlen lehetségest emelte stratégiai magaslatra, az infrastruktúra kiépítésének programját, amely idő-álló és annyira hiányzott a magyar történelem változó periódusaiban. Szilárd intézmény-rendszer modelljét változtatta és változtatta fel a közoktatásügy, a gazdasági-társadalmi élet számos területén, önmagában az államépítés alsóbb régióiban. De nemcsak tervezőként, hanem kivitelezőként is vállalta szerepét.

Eötvös semmitől sem félt jobban, mint az előre történő „beskatulyázástól”, a „szakminiszteri” Prokrusztesz-ágytól, hiszen általános politikus kívánt lenni, társa és programban támasza vagy éppen alternatívája a nemzeti liberalizmus legnagyobbjainak, Széchenyinek, Kossuthnak, Deáknak. Nem véletlenül kerülte, hogy közvetlenül szóljon közoktatásügyi kérdésekről miniszteri kinevezése előtt a *Politikai Hetilap* hasábjain (1865–66). Életművének mégis ez a legjelentősebb fejezete, e területen volt módja, hogy politikai filozófiája mélyében gyökeredző programját a gyakorlatban is érvényesítse. Éppen ezért van olyan jelentősége *Felkai László* könyvének, amely kandidátusi disszertációjának átdolgozott változata. Méltó kiegészítése *Sötér István* monográfiájának a közoktatásügy vonatkozásában, méltó folytatása és új interpretációja a közoktatásügy-történet területén, elsősorban *Hajdú János*nak, a művelődéspolitikus Eötvös legjelentősebb kutatójának vagy éppen *Molnár Aladárnak*, aki nemcsak krónikása, hanem igaz értékelője is volt a második miniszterségnek.

Felkai könyvében nyolc átfogó fejezetben tárgyalja Eötvös közoktatásügyi tevékenységét, nem mellőzve az életút legfőbb állomásainak és a korabeli Magyarország bemutatását sem. Így az I. fejezetben a „terepet” mutatja be, ahol később Eötvös tevékenykedik, a korabeli művelődési és iskolai viszonyokat, javaslatokat és elképzeléseket. Ezt követi a II. fejezetben életútjának ismertetése 1848-ig, különösen jól sikerültek a politikai pályafutásának kezdeteit, a centralisták élén folytatott harcát bemutató sorai. Ha néhol elnagyoltnak tűnik jellemzése, a centralista kör „politológiai” elemzése, az semmiképp nem *Felkai László* hibája, hanem a magyar liberalizmus-kutatás adóssága.

Nem volt könnyű dolga a szerzőnek a III–IV. fejezet megírásakor, hiszen Eötvös első miniszterségéről írta *Hajdú János* alapvető forrásművét. De *Felkai László* jó érzékkel összegezte *Hajdú* megállapításait, sikeresen egészítette ki újabb adatokkal, közvetlen kutatási eredményekkel. De ennél is fontosabb, hogy *Felkai* interpretációjában a pozitívista mű még értékesebb megvilágításba került, szintézis-igénye többletet eredményezett. Jól érzékeltette azt a közeget, amelyben Eötvösnek végre módja nyílt programja valóra váltására, de egyben jelezte, hogy az egymásnak feszülő politikai ellentétek, valamint a szabadságharc felé sodródó események nem éppen kedveztek az alkotó művelődéspolitikának.

Az V. fejezete a két miniszterség közötti évtizedeket tárgyalja a közoktatásügy-történész szemüvegén keresztül. Természetesen ismét csak másodlagos szerepet kap az oktatásügy, hiszen a neoabszolutizmus éveiben az emigráns, az állambölcsező és a bukott szabadságharc után alternatívát kereső államférfi képében jelentkezik Eötvös, aki az „Uralkodó eszmék” megírásával a magyar politikai irodalom egyik – ha nem a – legnagyobb remekművét alkotja meg. A nemzeti és nemzetiségi kérdésnek legalább annyira szakértője volt Eötvös, mint a közoktatásügyi politikának. Éppen ezért e

korszakban ennek – a magyar politikai életben elsődleges szerepet kapott – problémakörnek szakértőjeként kívánt inkább mutatkozni, ami nem csökkentette, hanem egyenesen elősegítette a ki-egyezősi tárgyalások előtt önálló hangjának érvényesítését.

Felkai alapvető könyvének igen jelentős részét képezi a „második miniszterség” időszaka, amelyet a VI–VII. fejezetben tárgyal. Előbb a népoktatási törvény útját mutatja be a javaslatától a megvalósulásig, a parlamenti és parlamenten kívüli harcokat. Megállapítva a kétségtelen tény, hogy Eötvös művelődéspolitikájának legnagyobb, de mindenképpen a befejezett alkotása ez. Jól sikerültek könyvének további részei is, ahol a miniszteri működés egyéb területeit mutatja be, noha a tervekben nem mindig lett még valóság, de senki sem vitathatja el a kezdeményezőit, az indítókat e téren sem Eötvöstől. Hangsúlyoznunk kell Felkai érdemét abban, hogy a fejezetekben a megvalósuló közoktatásügyi politika eredményeit tárgyalja. Gyakran az a benyomás alakulhatott ki nem egy szerző munkájából, mintha Eötvösnek kiváló tervei lettek volna, amit nem volt ideje megvalósítani. Felkai szakított a „biográfiai-írói” koncepcióval és az infrastruktúra egy adott szakaszát építő munkásságot vizsgálja meg a források alapján és a megvalósult közoktatásügy eredményeiből, statisztikai adataiból következtetve vissza mutatja be hőstét.

Utolsó fejezetében (VIII.) mintegy a mű összegezéseként Eötvös közoktatásügyi politikájának elméleti alapját, eszmerendszerét, politikai filozófiáját veszi vizsgálat alá. Kétség nem férhet ahhoz, hogy Felkai a közoktatásügy vonatkozásában sikeresen oldja meg az elmélet és gyakorlat szintézisét. Ha van, amiben nem feltétlenül azonos képet festenénk, az az általános politikus és a magyar nemzeti liberalizmus, valamint a neoabszolútizmus viszonyának, értékelésének kérdésében merülhetne fel, de aminek elvégzése – ahogy jeleztük – még hátra van. Vonatkozik ez az Eötvös-életmű általános jelentőségének, értékelésének és aktualizálási szándékának megítélésére is, ami nemcsak Eötvös, hanem a szerzők alapvető szemléletének függvényében jelentkezik.

Felkai kitűnő könyvet írt, amiért a legnagyobb elismerés illeti. Jegyzetapparátusa, irodalomjegyzéke, általában a mű szerkezete és kezelhetősége kifogástalan. Sajnálni csak azt lehet, ami a szerző hibáján kívüli tényező, hogy a hosszú hazai átfutási idő miatt is nem egy mű kimaradt a feldolgozásból, ami nem egyszer tartalmi vonatkozásban is hátrányt jelent. (Így felsőoktatási, orvosképzési vonatkozásban Markuszky Lajos nevének említése stb. nem maradhatott volna el.) Talán néhány illusztrációt is szívesen vettük volna még az eddigiek mellett.

Antall József

VASKÓ LÁSZLÓ: A KÖZNEVELÉSÜGY FEJLŐDÉSE A TISZÁNTÚLI TANKERÜLETBEN (1944–1950)

Debrecen 1980. 404 oldal

Opera Facultatis Philosophicae Universitatis de Ludovico Kossuth Nominatae 2.

A Vörös Hadsereg által felszabadított Tiszántúlon a demokratikus erők kezdeményezésére az ország újjáépítésének szerves részeként 1944 őszén megkezdődött az iskolák helyreállítása, a tanítás megindítása, a köznevelés demokratikus reformja. Vaskó László arra vállalkozott, hogy feltárja, áttekinthe és értékelje azokat a demokratikus kezdeményezéseket, amelyek a tiszántúli tankerületi főigazgatóság területén a köznevelés demokratizálása érdekében történtek. A főigazgatósághoz tartozó öt megye az ország területének 20%-a, a lakosságának száma az ország lakosságának mintegy 17%-a. A háborús események következtében ezen a területen már akkor megkezdődött az új rend építése, amikor az ország nagyobbik részében még folyt a harc, ezért az itt kidolgozott és bevezetett javaslatok és intézkedések szerves előzményeit jelentik az országos, átfogó köznevelési reformnak.

A könyv szerzője vállalt feladattal igényesen és színvonalasan oldotta meg. Legnagyobb érdeme, hogy rendkívül gazdag levéltári és irattári forrásanyagot dolgozott fel szakszerűen és mértéktartóan. De felhasználta a korabeli sajtó közleményeit is. Egészében sikeresnek mondható az a törekvése is, hogy a helyi forrásanyagot az országos tervek és intézkedések tükrében vizsgálja és értékelje. A gazdag és igen szerteágazó forrásanyagot szuverén módon kezeli ennek következtében gondolatvezetése világos, jól áttekinthető. Az események, kezdeményezések bemutatásánál és értékelésénél felhasználja az idő-